KINDERBEZOEK: GOED VOOR OUDER ÉN KIND

JONGE HELDEN

Artikel 8
–
IDENTITEIT

Artikel 9
–
SCHEIDING VAN OUDERS

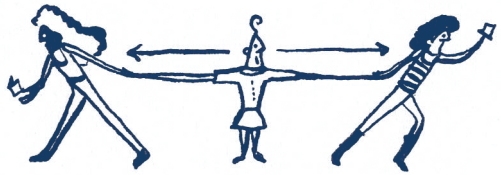

Artikel 20
–
BESCHERMING KINDEREN ZONDER GEZIN

LATER WORD IK ZOALS JIJ

“Wat wil je worden?” “Een tijger.”

Oké. Ik dop mijn penseel in fel oranje, neem zijn kindergezicht in mijn handen. De huid van zijn sproetenwang geeft mee onder de penseelstreken. De witte slagtanden staan ontroerend onder zijn geronde lipjes. Andere kinderen staan roerloos rond een badje, met hengels in hun handen, of werpen ringen rond flessen, of plukken vlokken van zelf gedraaide suikerspinnen. De haken aan de hengels zijn van verbogen paperclips, de suikerspinmachine raakt oververhit, kinderen staan met hun voeten over de afgeplakte werpstreep. Het is een kleine verzonnen kermis, een kermis die deze twee uur bestaat. Een vingerknip. Je bent er geweest of niet. Kinderen trekken hun vaders van de tafeltjes mee naar de kermis. De zon valt binnen door de kleine raampjes en de radio schettert een lied dat van ver komt.

“Wat wil je worden?” “Een tijger.”

Oké. Ik doop mijn penseel in het fel oranje, durf zijn gezicht niet in mijn handen te nemen. Ik zie nu van heel dichtbij de gesprongen adertjes op zijn wangen, de groeven in zijn voorhoofd, zijn grijs wordende wenkbrauwen. Ik overschilder het allemaal fel oranje, tot hij een tijger is. De slagtanden moet ik twee keer overtrekken voor ze zichtbaar worden tussen zijn stoppels. Zijn dochter staat naast hem. “Lieve pappie”, zegt ze.

Aan het woord is Mona. Ze werkt als vrijwilliger bij ***Jonge Helden***, een vzw die zich inzet voor creatief jeugdwerk. Doorgaans betekent dat: kampen, speelweken, cursussen. Maar soms verruilt Jonge Helden die natuurlijke habitat van bossen en jeugdateliers voor een andere setting: binnen de gevangenismuren, bijvoorbeeld. Omdat elk kind het recht heeft om kind te zijn. Ook kinderen van wie mama of papa in de gevangenis woont. Of ‘werkt’, zoals sommige kleine kinderen zeggen.

OUDERSCHAP OP AFSTAND

"TOEN PAPA LEVENSLANG KREEG, WAS DAT ALSOF HEEL MIJN LEVEN NAAR DE VAANTJES WAS. NOOIT GEEN PAPA MEER. IK HEB EIGENLIJK MAAR ACHT JAAR EEN PAPA GEHAD, ECHT VRIJ. VOOR DE REST HEB IK DAN EIGENLIJK GEEN PAPA. NIET EEN PAPA OM IETS MEE TE DOEN. IK HOOR NU ALTIJD ALLE ANDERE KINDEREN: 'MIJN PAPA HEEFT DAT VOOR MIJ GEKOCHT' OF 'IK GA DAT MET MIJN PAPA DOEN'. DAN DENK IK WEL: VROEGER KON IK DAT OOK DOEN, MAAR NU KAN IK DAT NIET MEER."_ *Vincent, 12 jaar (**a**)*

Hoe doe je dat, kind zijn zonder papa of mama in de buurt?
Wetenschappelijke literatuur toont dat omgangsrecht met een ouder in detentie tal van positieve effecten heeft voor de kinderen zelf. De gedwongen scheiding kan immers voor socio-emotionele problemen zorgen en als traumatisch worden ervaren (Arditti et al., 2003). Daarnaast worden deze kinderen geconfronteerd met stigmatisering en gevoelens van schaamte (Arditti et al., 2003). Bij jongens uit zich dat vaak in agressief of zelfs delinquent gedrag, bij meisjes in gedrags- en aandachtsproblemen (Dierckx, 2011). Onderzoek toont dat deze negatieve gevolgen getemperd kunnen worden door kinderbezoek (Hairston, 2002). Zo kan het contact helpen bij de verwerking van de vele emoties die gepaard gaan met de afwezigheid van hun ouder in detentie. Niet enkel de frequentie, maar ook de kwaliteit van het bezoek is bepalend voor de winsten die geboekt kunnen worden.

Maar ook de ouders zelf ervaren voordelen door bezoek te krijgen van hun kinderen. Veel onderzoek focust zich op de rol van vaders in detentie, wat niet mag verwonderen aangezien een veelvoud aan mannen ten opzichte van vrouwen zich in detentie bevindt (Demeersman, 2007). Daaruit blijkt dat gedetineerden zich door hun gevangenschap beperkt voelen in drie belangrijke dimensies van hun vaderlijke identiteit: emotionele zorg, fysieke aanwezigheid en economische ondersteuning (Demeersman, 2006). Bovendien daalt de kans op recidive wanneer de gevangene contacten onderhoudt met zijn kinderen (Cunningham, 2001). Vooral de intimiteit en de nabijheid die zonder het bezoek niet mogelijk zouden zijn, hebben een positief effect (Clarke et al., 2005).

"IK MIS MIJN KINDEREN HEEL ERG. SOMS BEL IK MIJN MOEDER EN HOOR DE STEM VAN ÉÉN VAN MIJN TWEE KINDEREN EN DAN VOEL IK ME EEN BEETJE RUSTIGER. ER ZIJN ECHT VAN DIE DAGEN DAT IK MET MIJN HOOFD NAAR BENEDEN LOOP EN DENK: "WAT DOE IK HIER?' IK WIL BIJ MIJN KINDEREN ZIJN." DAAROM BEN IK ZO KWAAD OP MEZELF."_ *Stephane (**b**)*

WETTELIJK KADER

Het is dan ook niet voor niets dat die voordelen van contact een juridische verankering kennen. Kinderbezoek kan gezien worden in het licht van een aantal mensenrechten. Zo verzekert **artikel 8** van het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens het recht op eerbiediging van familie- en gezinsleven. Het verdrag verbiedt ook discriminatie in de toepassing ervan. Dat betekent dat het recht niet zomaar vervalt, al kunnen beperkingen natuurlijk wel te verantwoorden zijn.

Dat wordt duidelijk in **artikel 9** van het Internationaal Verdrag voor de Rechten van het Kind, wat ook op België van toepassing is. Het vereist dat kinderen niet gescheiden worden van hun ouders tegen hun wil, tenzij dit noodzakelijk is in het belang van het kind. Kinderen die toch gescheiden van hun ouders leven, hebben recht op persoonlijke betrekkingen en rechtstreeks contact met beide ouders, op regelmatige basis, opnieuw op voorwaarde dat dit niet in strijd is met het belang van het kind zelf.

Het probleem met de status van het verdrag, is dat het wel bindend is voor de staten, maar niet als zodanig kan worden ingeroepen voor de rechter door diens onderdanen. Je moet dus nagaan of er rechtstreekse werking is. Dat verschilt van artikel tot artikel. Volgens het Hof van Cassatie is het nodig dat het artikel een volledige en nauwkeurige verbintenis oplegt aan de staat én dat het verdrag de bedoeling had om subjectieve rechten aan de individuele burgers van die staat te verlenen. Bovendien moet de formulering duidelijk en volledig genoeg zijn om zonder omzetting in een nationale wet van toepassing te kunnen zijn. Verdragen bevatten dikwijls bredere principes die niet aan die voorwaarden voldoen. Daarom dat de meeste verdragen worden omgezet in een rechtstreeks bruikbare wet. Maar als zo'n omzettingswet ontbreekt of onvolledig is, is het voor burgers dus niet altijd mogelijk om het verdrag te laten gelden. Met andere woorden: een kind kan niet het omgangsrecht met zijn ouder in detentie afdwingen op basis van het verdrag, enkel op basis van een wet.

Artikel 9 van het Kinderrechtenverdrag vereist dat kinderen niet gescheiden worden van hun ouders tegen hun wil, tenzij dit noodzakelijk is in het belang van het kind. Kinderen die toch gescheiden van hun ouders leven, hebben recht op persoonlijke betrekkingen en rechtstreeks contact met beide ouders, op regelmatige basis, opnieuw op voorwaarde dat dit niet in strijd is met het belang van het kind zelf.

Maar hoewel het Kinderrechtenverdrag de wereldwijde consensus toont om kinderen en jongeren als volwaardige burgers te zien met rechten op bescherming, provisie en participatie, heeft het Verdrag een verwarrende juridische status. Het Verdrag is weliswaar rechtstreeks toepasselijk (in het Engels: ***'directly applicable'***)(**1**) maar daarom hebben niet automatisch alle bepalingen rechtstreekse werking (in het Engels: '***direct effect***')(**2**).

Rechtstreeks toepasselijk betekent dat het Verdrag bindend is voor alle overheden die het ondertekenen (**3**). Maar dat wil niet automatisch zeggen dat je als individu ieder recht uit het Verdrag kan inroepen voor een Belgische rechtbank of gerechtelijke instantie. Dat kan enkel wanneer de bepaling ook directe werking heeft (in het Engels: ***'direct effect'***)(**4**).

Om directe werking te hebben, moet de bepaling aan criteria voldoen. Zo kunnen enkel bepalingen met een duidelijke en ondubbelzinnige betekenis directe werking hebben op voorwaarde dat de partijen die het verdrag sluiten, de bedoeling hadden om met die bepaling subjectieve rechten aan de individuele burgers te verlenen. Die beoordeling gebeurt in laatste instantie door de rechtbank. Maar om het nog ingewikkelder te maken, niet alle rechtscolleges zijn even bereid om de directe werking van (bepalingen van) het Kinderrechtenverdrag te erkennen.

Sommige bepalingen uit het Kinderrechtenverdrag werden eveneens opgenomen in de Belgische grondwet of andere wetgeving. Dat gebeurde (nog) niet voor de bepalingen van **artikel 9** betreffende het recht om niet van de ouders te worden gescheiden. Met andere woorden: een kind kan het omgangsrecht met zijn ouder in detentie momenteel enkel afdwingen als de bevoegde rechtbank van oordeel is dat **artikel 9** van het Verdrag directe werking heeft. De uitkomst is dus onzeker. Het valt daarom aan te raden om de bepalingen van **artikel 9** om te zetten in rechtstreeks bruikbare wetgeving.

Het bezoek aan gedetineerden wordt in België geregeld door de basiswet betreffende het gevangeniswezen en de rechtspositie van de gedetineerden. De verankering van het kinderbezoek in deze basiswet kan de perceptie doen ontstaan dat het gaat om een louter recht van de gedetineerde ouder. In de praktijk kan zowel de gedetineerde als wie buiten de gevangenis de zorg voor de kinderen opneemt, bezoek aanvragen. De psychosociale dienst van het CAW beoordeelt de aanvraag, en de directie kan het bezoek vervolgens al dan niet toestaan. Maar voor het kind zelf ontbreekt dus een juridische grond waarop het zich kan baseren om het initiatief te nemen tot kinderbezoek. Dit is jammer, want omgangsrecht met een ouder in detentie is wel degelijk een mensenrecht van het kind zelf.

Als algemeen beginsel van de basiswet geldt dat elke detentie de waardigheid van de mens eerbiedigt en dat elke vermijdbare detentieschade voorkomen moet worden. Detentieschade is een breed begrip dat de negatieve sociale gevolgen van de gevangenisperiode omvat, zoals verlaagde kansen op de arbeidsmarkt, maar ook verbreking van familiale banden. Zowel vanuit een menselijk als maatschappelijk opzicht is dat problematisch, want net dat zijn factoren die op hun beurt gelinkt worden aan recidive. De simplistische boutade luidt niet voor niets dat de ***drie W's*** (werk, woonst en 'wijf') de negatieve spiraal van criminaliteit kunnen helpen doorbreken.

Daarbij moeten we twee situaties uit elkaar houden: de rechten van wie veroordeeld is tot een vrijheidsstraf, en de rechten van wie in voorlopige hechtenis verkeert. Beide categorieën hebben recht op kinderbezoek, maar de ratio erachter verschilt. Voor de eerste groep stelt de basiswet dat elke vrijheidsstraf als essentieel uitgangspunt de reïntegratie in de vrije samenleving heeft. Het gezin is daar, zoals gezegd, een onmiskenbaar ankerpunt. Voor de andere groep geldt dat zij het vermoeden van onschuld genieten en bijgevolg alle faciliteiten genieten die verenigbaar zijn met de orde en de veiligheid, behoudens wettelijke beperkingen.

De basiswet voorziet bezoek ter bescherming van de affectieve relaties van de gedetineerden. Concreet zijn (klein)kinderen, de echtgenoot of partner met wie ze samenwonen, (groot)ouders, broers, zussen, ooms en tantes welkom. Behalve in geval van wettelijke uitzonderingen, hebben verdachten het recht dagelijks bezoek te ontvangen. Voor veroordeelde gedetineerden gaat het om een minimum van drie bezoeken per week, gespreid over drie dagen, waarvan minstens één dag in het weekend en de woensdagnamiddag. De duur van het bezoek is minimum één uur. Minstens eenmaal per maand is er binnen de wettelijke grenzen recht op ongestoord bezoek gedurende minimum twee uur.

IN DE PRAKTIJK: ANIMATIES ACHTER TRALIES

"Ik kwam een paar keer paardje spelen met mijn papa, maar toen was er geen kinderbezoek", zegt een vijfjarig meisje in een reportage van De Morgen over de gevangenisanimaties in Leuven-Hulp. "Hij deed zo gek en croste met mij door de bezoekerszaal, waar ook andere mensen zaten, maar geen kinderen. De cipier zei dat ik dan maar een wortel moest meebrengen voor papa de volgende keer. Want dan was er kinderbezoek en kon hij echt paardje spelen. Het zou geweldig zijn als we in de zomer buiten zouden mogen spelen met papa."

Wat de wet niet uitwerkt, is hoe dat bezoek er moet uitzien. De Federale Overheidsdienst Justitie stelt enkel dat de gevangenissen elke maand minstens één activiteit voorzien voor ouders in de gevangenis en hun kinderen. ***Jonge Helden*** begeleidt als organisatie kinderbezoeken in zowel Leuven Hulp en Antwerpen (gevangenissen die voornamelijk als arresthuis fungeren) als in Leuven Centraal, een gevangenis die voornamelijk (lang gestrafte) veroordeelden telt.

In Leuven-Centraal is er vijf keer per week kinderbezoek: op zaterdag en zondag anderhalf uur in de voor- en namiddag, op woensdag twee uur in de namiddag. Twee à drie keer per maand vindt er tijdens dit bezoek een 'kinderanimatie' plaats – ingevuld door de vrijwilligers van ***Jonge Helden*** en ondersteund vanuit het team ***Justitieel Welzijnswerk van het CAW*** (Centrum Algemeen Welzijnswerk).

"WE HEBBEN VOOR EEN SAMENWERKING MET JONGE HELDEN GEKOZEN OM TEGEMOET TE KOMEN AAN DE NODEN VAN KINDEREN"_ *Britt, organisatie-ondersteuner bij het CAW*

"Zo proberen we het gevangenisbezoek voor kinderen zo aangenaam mogelijk te maken. De kinderanimaties scheppen een veilige en creatieve omkadering die ouders aanzet om met hun kinderen bezig te zijn, wat het contact tussen vader en kind op een speelse manier stimuleert."

De keuze voor echte animaties tijdens een aantal kinderbezoeken, heeft meerdere voordelen. "Om te beginnen kan het voor kinderen die voor de eerste keer naar de gevangenis komen de drempel verlagen, omdat het wat veiliger aanvoelt", zegt Britt.

"Hulpverleners vragen ook wel eens expliciet wanneer ***Jonge Helden*** aanwezig is. De animaties zorgen voor meer actie tijdens het kinderbezoek en verleggen de nadruk van de gevangenisomgeving naar de activiteit of het knutselen." Uit informele reacties van de betrokken ouders, weet het ***CAW*** dat de ervaringen met het kinderbezoek positief zijn.

"Tijdens een animatie is er meer variatie voor de kinderen", zegt Hannah, die als ***Jonge Helden***-vrijwilliger animaties doet in de gevangenis van Antwerpen. "Er is vaak ook meer interactie tussen de ouders en hun kinderen dan tijdens een niet-begeleid bezoek omdat ze samen iets nieuws aan het uitproberen zijn. Naar mijn gevoel is de sfeer ook losser omdat bij de kinderbezoeken de gevangen mogen rondlopen terwijl dit niet het geval is bij niet-begeleid kinderbezoek."

Wacht, ***Jonge Helden***, organiseren die niet creatief jeugdwerk op kampen, speelweken en animatorcursussen? Klopt. Dat de vzw – destijds nog gekend als ***Crefi*** – in gevangenisanimaties ging voorzien, is te danken aan ex-vrijwilligers zoals Steven. In de jaren '90 ontstaat het idee om samen met de ***Koning Boudewijnstichting*** een gevangenisproject op te richten in Tongeren. "Op zondag, om de 14 dagen, in een leuk ingerichte bezoekzaal, konden gedetineerden samen met hun kinderen knutselen en spelen. De moeders konden ondertussen gaan winkelen in de stad. Een groot succes om de kinderen een band te laten scheppen met hun papa", schrijft Steven hierover. In 1998 start Leuven-Hulp met een gelijkaardig proefproject en langzaamaan verspreidt het concept zich door Vlaanderen.

Dik twintig jaar later zijn het nog steeds de vrijwilligers van Jonge Helden die in de gevangenissen van Antwerpen en Leuven de animaties uitwerken. "Het lijkt me heel moeilijk voor kinderen met een ouder in de gevangenis om met deze realiteit te leven en een band te behouden met die ouder. Ik wilde graag op een speelse manier bijdragen aan die band", getuigt Hannah. De animaties in de gevangenis van Antwerpen gaan één keer per maand door.

"MIJN FAVORIETE MOMENTEN ZIJN DE MOMENTEN WAAROP JE OUDER EN KIND SAMEN HARD ZIET WERKEN EN DINGEN UITPROBEREN BIJ EEN ANIMATIE. OP ZO'N MOMENT LIJKT ALLES IN ZIJN PLOOI TE VALLEN EN DOEN DE ANIMATIES HELEMAAL WAARVOOR ZE BESTAAN."_ *Hannah, vrijwilliger Jonge Helden*

HET KAN NOG BETER…

Maar, kinderbezoek in de gevangenis stuit ook op beperkingen. “We moeten voor en na elke animatie de scharen exact tellen”, zegt Hannah. In het gewone jeugdwerk betekent een verloren schaar zoveel als ‘weer iets kwijt’. Wellicht per ongeluk door iemand meegenomen, of ergens gevallen. In de gevangenis betekent een verloren schaar niet alleen een uitvoerige veiligheidscheck van alle betrokkenen, maar toont het ook aan hoe voorwaardelijk en gecontroleerd de animaties zijn.

De vele beperkingen die eigen zijn aan de gevangeniscontext, raken aan een van de meest fundamentele principes van jeugdwerk: hoe zotter, hoe beter. “Ik denk dat de animaties meer effect zouden hebben als we met meer uitdagende animaties uit de hoek mochten komen”, zegt Hannah. “De beperkingen zijn talrijk: wie eigen materiaal mee wil brengen, moet dat een week op voorhand melden, wie rekent op het materiaal dat in de gevangenis aanwezig is, komt soms bedrogen uit.” Bovendien zijn activiteiten in de buitenlucht vaak praktisch niet mogelijk en vereist de ruimte in Antwerpen activiteiten aan de tafeltjes, wat het moeilijker maakt om voorbij klassieke knutselopdrachten te denken.”

Bij de gezinnen klinken ook meer praktische verzuchtingen. Zo is het voor veel kinderen onhaalbaar om op woensdag al om 13u aanwezig te zijn. Gedetineerden verblijven helaas niet steeds in de buurt van hun gezin. Zeker wanneer familieleden van ver moeten komen, of afhankelijk zijn van beperkt openbaar vervoer, kan dit voor een extra en nodeloze barrière zorgen. Daarnaast klagen ouders er ook over dat het kinderbezoek enkel voorzien is voor kinderen onder de 12 jaar. Tot slot gaat het kinderbezoek nog sterk uit van een klassieke gezinssituatie. Kinderen moeten immers steeds vergezeld zijn van een meerderjarige. Wie geen begeleider heeft die kan meekomen, kan dus ook niet op bezoek. Het project ‘Itinérances’ van La Croix-Rouge probeert hierin tegemoet te komen, door vrijwilligers in te zetten om kinderen van thuis tot in de gevangenis te begeleiden.

“Mijn ideaalbeeld was dat wij als vrijwilligers leuke activiteiten voorzagen en dat alle kinderen meededen en de ouders hier zeer betrokken bij waren, maar dat is niet altijd het geval”, zegt Hannah. “Sommige ouders willen ook liever gewoon even met hun partner praten, waardoor de kinderen met ons knutselen in plaats van met hun ouder.” Het kinderbezoek staat dan wel eens synoniem voor ‘bezoek met babysit’.

Voorbeelden waar al gewerkt wordt met bijkomende momenten voor kind en gedetineerde alleen, worden positief onthaald (bijvoorbeeld in de Gentse gevangenis).

Zowel de kinderen als de ouder worden dan uitgedaagd om uit hun comfortzone te treden, wat aanzet tot spelen en communiceren. Hoewel dit dus de doelen van het kinderbezoek maximaliseert, liggen dergelijke initiatieven vaak moeilijk bij de partner. Extra ondersteuning om hen ook aan boord te krijgen, kunnen een grote meerwaarde betekenen.

“Met Jonge Helden voorzien wij animaties tijdens kinderbezoeken in drie gevangenissen. Maar er zijn er zoveel meer, met al dan niet andere vrijwilligers of organisaties die de omkadering hiervan voor hun rekening nemen”, vertelt Sandra, de beroepskracht bij Jonge Helden die de vrijwilligerswerking ondersteunt. “Wij voorzien vormingen voor onze vrijwilligers en komen geregeld samen om ervaringen uit te wisselen. Onze vrijwilligers zijn stuk voor stuk enthousiaste jongeren, die zeer bewust voor dit sociaal engagement kiezen. Het is mijn droom om als organisatie hun ervaring en talent in te kunnen schakelen om een soort van netwerk uit te bouwen, met alle anderen die het beste van zichzelf geven tijdens kinderbezoeken in andere gevangenissen. Want ik ben er rotsvast van overtuigd dat we, door samen te werken met al die mensen, deze groep ***onzichtbare kinderen*** nog beter kunnen ondersteunen in ***hun recht om kind te zijn***.”

EINDNOTEN

(**1**) Rechtstreeks toepasselijk in België betekent dat België in tegenstelling tot landen die een dualistisch systeem kennen, geen extra uitvoeringsmaatregelen (zoals een wet of een KB) moet nemen om het Kinderrechtenverdrag integraal deel te laten uitmaken van het rechtssysteem.

(**2**) Rechtstreekse werking van een verdragsbepaling betekent dat je die bepaling voor de rechtbank kan inroepen jegens de overheid, een onderneming of ander individu. Dat een verdragsbepaling geen direct effect heeft, wil echter niet zeggen dat deze geen enkele waarde heeft. Een verwijzing naar het Kinderrechtenverdrag kan een juridische argumentatie onderbouwen of bijdragen tot de interpretatie van andere wettelijke normen.

(**3**) In België geldt het Kinderrechtenverdrag voor alle bestuursniveaus, ook voor Vlaamse en lokale overheden.

(**4**) Directe werking van een bepaling van het Verdrag betekent dat je die bepaling voor de rechtbank kan afdwingen van de overheid, een onderneming of ander individu. Dat een verdragsbepaling geen direct effect heeft, wil echter niet zeggen dat deze geen enkele waarde heeft in het rechtssysteem. Een verwijzing naar het Kinderrechtenverdrag kan een juridische argumentatie onderbouwen of bijdragen tot de interpretatie van andere wettelijke normen.

OVER JONGE HELDEN

Jonge Helden is een vrijwilligersorganisatie die kampen en speelweken inricht voor kinderen en jongeren in de schoolvakanties. Jonge helden kunnen bij ons terecht voor kadervormingscursussen om zelf jeugdwerker te worden. Doorheen het jaar heeft Jonge Helden een aanbod (op maat) aan vormingen. Daarnaast is ***Jonge Helden*** ook een koepelorganisatie voor creatief jeugdwerk in Vlaanderen en wil hen ondersteunen via spel, intervisie en vorming. Bij alles wat ***Jonge Helden*** doet, gaan we voor doorgedreven inclusie, zodat zoveel mogelijk kinderen en jongeren zichzelf kunnen ontplooien binnen onze werking.

www.jongehelden.be